

Трсту и руског посланика у Бечу, те је, дакле, сâм Гагић послао у Петроград оригинални уговор бана Кулина с Дубровником из 1189 године, ту драгоцену „прву повељу на словенском југу на народном језику“.

Р. Ј. Драгићевић

ЈЕДАН ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ НАШЕ ЗДРАВСТВЕНЕ КУЛТУРЕ

У издању Научног друштва НР Црне Горе појавио се Медицински зборник као прва књига из области медицине и здравствене културе код нас, коју је приредило Друштво љекара НР Црне Горе под уредништвом др Николе Златарова. Зборник садржи ове редове: др Милутин Р. Ђуришић, Дјеловање синтетичног антихистамина theophorin-a на бацил туберкулозе *in vitro* и *in vivo*; исти, Крвне групе у племену Васојевића; др Благоје Ковачевић, Наша искуства са пнеумолизом у терапији плућне туберкулозе; др Митар Митровић, Прилог постанку и лијечењу замрлих рана после повреде; др Душан Кусовац, Наша искуства у примјени царског реза; др Павле Дрецун, О врстама и теоријама стварања високог крвног притиска; др Милан П. Гвозденовић, Раширеност кала-азара у НР Црној Гори; др Тибор Шаламон, Прилог проучавању сифилиса у долини Лима у НР Црној Гори; др Божена Милојчић, Пјегави тифус у Црној Гори од 1945 до 1951; др Никола Златаров, О неким рејим обољењима костију; др Владимир Герасимовић и др. Драго Петровић, Наша искуства у лијечењу туб. менингитиса стрептомицином; др Мита Савићевић, Рани симптоми тровања оловом и наша искуства у вези с тим; др Михаило Радуловић, Прилог проучавању епидемиологије маларије у Црној Гори; др Душан Деклева, *Enterobius vermicularis* — охурус и *appendicitis*. — На крају зборника налази се библиографија савремених медицинских публикација и биљешке о раду Друштва љекара.

Остављајући да научну вриједност прилога у Зборнику процијене стручњаци, потребно је одмах истаћи да је његова појава значајна и као културно-научна манифестација и као прилог за проучавање и популарисање здравствено-медицинске културе код нас. У вези с тим, издавањем овог Зборника скренута је пажња и на једно значајно питање, које до сада није довољно обрађивано, а наиме: какве су биле здравствено-медицинске прилике у ближој и даљој прошлости Црне Горе. Питање је у тијесној вези са стањем материјалне културе и друштвеним и економским приликама у којима су живјела црногорска племена. Неспорна је чињеница да су те прилике биле веома тешке: збијени скоро уз голи камењар и остајући на њему, који је, уз одлучан отпор непријатељу, гарантовао слободу, Црногорци нијесу били у

стању да развију ниједну привредну грану. Нешто јаче била је практикована домаћа радиност и то за основне потребе, али и она је била сасвим једноставна. Утицаји са стране били су једва осјетливи: западни сусједи били су неповјерљиви и резервисани, а са Турцима су вођене сталне борбе. Ипак, од њих су Црногорци морали да добијају оно што им је било најпотребније за живот (одјећу, обућу, храну, со, прах, олово) било путем борбе или трговине. Трговачких веза било је и са пограничним турским пијацама у Скадру, Подгорици, Спужу, Никшићу, али те су везе веома често прекидане усљед скоро свакодневних сукоба. Несташице, елементарне непогоде, непријатељски походи, унутрашњи сукоби и примитивни облици живота изазивали су честу појаву гладних година и разноврсних епидемија. У земљи са оваквим приликама, епидемије су морале страховито харати. Човјек је био остављен самом себи без икакве љекарске и санитарне помоћи, а сусједи су затварали границе из страха од ширења заразе.

Тек из Његошева доба имамо први помен о дужем боравку љекара у Црној Гори. Било је то у вези болести Ивана Вукотића, претсједника црногорског Сената 1832 године. У септембру те године обратио се Вукотић са Цетиња доктору Николи Пинелију у Будви за љекарску помоћ. Аустриско губернијално претсједништво из Задра одобрава 5 октобра 1832 Пинелијев одлазак и препоручује да Пинели јави Вукотићу да је потребно да уз њега остане 8—10 дана како би могао пратити његову болест. За то вријеме Пинели би на Цетињу прикупио податке о политичким и другим приликама: о народном расположењу према новој политичкој управи, о томе ко сачињава Сенат и како он ради; колики утицај има архимандрит; које су моралне и политичке квалификације Вукотићеве; да ли он сам управља Сенатом или још неко други има такву власт; колики је интерес Русије за Црну Гору и најзад да ли има која личност која врши неки утицај на Вукотића, којој би се аустриске власти могле обратити у случају потребе.¹⁾ Навешћемо, не улазећи у анализу Пинелијеве шпијунске мисије, да је Вукотић захвалио доктору Пинелију писмом са Цетиња 28 новембра на њези коју му је пружио и да му је јавио да се његово здравствено стање поправило, али да ће ипак доћи к њему у Котор или у Будву да би се с њим посавјетовао и потпуно одморио.²⁾ Изгледа доктор Пинели је лијечио и Његоша. Његош је 1832 године боловао од ноге. То видимо из извјештаја који је которски окружни капетан Мартелини послао у Задар 19 октобра. У њему се износи да је Његош упутио далматинском гувернеру захвалност што је дозволио да архимандрит Рајачић руко-

¹⁾ Исписи из задарског Држ. архива, бр. 388/ г. п. — Овај и остали документи чувају се у Историском институту НРЦГ у препису који је извршио др Јевто Миловић у Задру.

²⁾ Задар, Држ. архив 10 (Geheime Akten 1832).

положи неког Богдановића, али се извињава Рајачићу да не може доћи у Котор на ручак јер га боли нога. Мартелини злонамјерно додаје да је ово само изговор, јер је архимандриту Његошу који нема никакве културе, неугодно да стане уз Рајачића.³⁾ Не види се је ли тада Пинели ишао на Цетиње да лијечи Његоша, али 1834 година Његош моли которског окружног капетана Габријела Ивачића да му пошаље ради лијечења доктора Пинелија из Будве. Уз напомену да је владика већ дуже времена стално болестан, Ивачић доставља ову молбу Задру 17 марта с мишљењем да се удовољи, јер би то допринијело побољшању односа између Црне Горе и Которског округа, а Пинелију би се могло ставити у дужност да испита садашње стање у Црној Гори и дозна владине намјере.⁴⁾ Вјероватно је да је доктор Пинели ишао овога пута на Цетиње, али то није изричито напоменуто у подацима са којима располажемо.⁵⁾

О Његошевој болести има података и идућих година. 27 јуна 1836 Његош опет тражи љекарску помоћ из Котора, а 14 јуна 1838 Ивачић јавља Претсједништву да му је стигло писмо од владике којим тражи да му се пошаље на Цетиње љекар да му лијечи ногу, од које болује већ дуже времена. Ивачић му је послао доктора Голђија из Котора. Ивачић напомиње да се Голђи још није вратио и да не зна од чега владика болује заиста и колико ће боловати.⁶⁾ У писму од 30 септембра 1838 Ивачић износи да је доктор Голђи био на Цетињу неколико пута, да је лијечио владика који жели да му се упуту један љекар стално, јер у Црној Гори нема ниједног. Голђи, по савјету Ивачића, није хтио да прими од владике награду за овај труд, већ је чак пелцовао бесплатно 380 црногорске дјецe; то је све и владика потврдио у свом писму.⁷⁾ Послије овога, Претсједништво је дало овлашћење Ивачићу 9 октобра 1838 да изда хирургу доктору Голђију похвалу због тога што је бесплатно пружио љекарску помоћ црногорском владци.⁸⁾

³⁾ Исписи из задарског Државног архива, бр. 1066/р.

⁴⁾ Исто, бр. 261/р.

⁵⁾ У Ивачићевим извјештајима из марта, априла и маја 1834 подржава се вијест да је Његош болестан од тровања у кући Ломбардића у Котору. Његова рједина је сматрала да су тровање извршили Вукотић, Вучићевић и рођаци прогнатог тубернатора Радоњића. Вијест је могла изгледати вјероватна јер је Његош, поред прогонства Радоњића из Црне Горе, раскинуо потпуно и са Вукотићем и Вучићевићем и скоро их отјерао у Котор. Усто, они су били радо примани у кући Ломбардића. Међутим, вијест се не да ничим доказати. Штавише, Ивачић у извјештају од 20 априла износи како сам Његош прича да је његова болест последица његовог пада из кочија приликом путовања из Беча у Трст (Задр. Држ. архив бр. 104/р.), а у извјештају од 9 јуна (бр. 654/р.) Ивачић каже да изгледа да је Његош болестан неизљечиво.

⁶⁾ Задар, Држ. архив бр. 447/р.

⁷⁾ Исто, бр. 886/р. ст. Д. Вуксан, Писма Петра II, стр 350—351.

⁸⁾ Исто, бр. 2140/р.

Отада Црна Гора постаје приступачнија утицају западне културе. Књаз Данило има своје личне љекаре. То су доктори Тедески и Панкраци. Поред љекарске, они често врше и дипломатске службе. Тако је, на примјер, доктор Тедески био комесар у комисији за разграничење између Црне Горе и Турске 1859 године. Тедески је развио живу дјелатност у Црној Гори. О томе имамо занимљив податак у једном писму које је књаз Данило послао француском конзулу у Скадру Екару. Француска копија тога писма налази се у Цетињском архиву и преведена гласи овако: „Цетиње, 10 децембра 1859 године. — Господину Екару, француском конзулу у албанском Скадру. — Господине конзуле, сходно Вашој жељи, достављам Вам податке о г. Тедескију (Пол Лују), љекару, мајору друге класе. Срећан сам што ми се пружила прилика да одам признање овом љекару кога красе толика добра својства.

Скоро ће већ година дана да је придодат нашој личности. За то вријеме он је знао да придобије поштовање и пријатељство свих који су га упознали и да заслужи захвалност свих Црногораца. Чим је стигао до нас, он је повео борбу против епидемије трбушног тифуса која је харала по многим црногорским селима и правила помор, иако је изгледало да је била у фази ишчежавања. Поред многих обољења, смртност је била незнатна захваљујући његовој свестрано указаној помоћи и пажњи. Он свој рад није ограничио само на лијечење болести него ју је и спречавао честим упутствима и савјетима о хигијени. Овим путем он је успијевао да сузбије ширење обољења указујући колико је трбушни тифус заразна болест и често се дешавало да се болест у некој породици са више чланова ограничи само на обољело дијете док се у другим породицама, које нијесу водиле рачуна о изолованости, болест преносила редом на све чланове.

Села која се налазе у околини Зете и Ријеке, а нарочито она поред Скадарског Језера, изложена су нападу грознице, која је била ове године јача него прошлих због поплава проузрокованих плахим кишама у мјесецу августу. Сви случаји обољења од ове грознице, па чак и они најтежи, били су сузбијени благодарјећи савјесном лијечењу.

Једно од најуспјелијих лијечења, које чини част доктору Тедескију, јесте лијечење једног младића из Бајица који је отприлике двије године био у кревету парализован: за мање од четрдесет дана лијечења младић је оздравио и био је оспособљен за свакодневне послове. Један Цетињанин грчио се у самртном ропцу читава два дана због цријевног сплета, а за непуну два сата била је отклоњена свака опасност употребом погодног лијека. Г. Тедески је обавио велики број хируршких интервенција. У питању су била хронична обољења стара неколико година и погоршана непажњом и неуредним животом.

Нека дјевојчица из Љешанске Нахије била је пала у ватру у свом раном дјетињству. Лијева јој је рука била грозно опечена. Прсти су јој били тако згрчени да се није могла послужити шаком. Путем операције, за вријеме које је успавана болесница сањала и кроз сан говорила о својој будућој удадби која ће јој бити омогућена ако се ослободи ове мане, наш је способни хирург отклонио тај тјелесни недостатак и шаку опет оспособио за рад без икакве рђаве посљедице. Доктор Тедески је такође успјешно обавио три операције рака на лицу, неколико очних операција, као и једну од тумора. За вријеме нашег боравка на Орјој Луци у Брдима, у септембру мјесецу ове године, он је уклонио за три дана без икаквих трагова два тешка чира код једне дјевојке од којих је један био јако отечен на лицу а други на предњем дијелу руке. Прије отприлике два мјесеца успио је да код једне породиље на Цетињу, која је била три дана у тешким порођајним боловима, спаси за кратко вријеме и мајку и дијете. Хидротерапија као метод третирања болести, коју је доктор Тедески примјењивао, учинила је велике услуге Црној Гори, зато што је њена примјена лака и приступачна за најтеже случајеве. Он је излјечио већ велики број реуматичара. Ето, господине конзуле, само неколико чињеница које су мени познате и које Вам наводим да видите какве је све значајне услуге учинио господин Тедески. Било би ми немогуће да наведем имена свих оних које је он лијечио, јер је он био једини љекар на сто и неколико хиљада становника Црне Горе. Његова репутација привлачила је чак и клијенте међу турским и аустриским поданицима који живе поред наших граница.

Потребно је на крају да напоменем да господин Тедески има веома обимно и многоструко знање. Он је неуморан у раду, пун пожртвовања и самоодрицања за сваку похвалу. Његов за сваког отворени стан, био је у неку руку права болница. Без икакве апотекарске помоћи, он је сам спремао љекове и често их је и сам болесницима давао како би избјегао рђаве посљедице због неупућености болесника.

Овај је љекар много учинио да Црногорци заволе Француску и њену владу. У том погледу он је ишао Вашим стопама, господине конзуле, у чему Вам Црногорци дугују вјечну захвалност.

Толике учињене услуге мојим земљацима дају ми право да скренем пажњу Ваше владе на љекара мајора Тедескија те Вас молим да га препоручите од моје стране благонаклоности Њихових Екселенција министара спољних послова и рата за унапређење у прву класу његова степена. То би унапређење заиста било потпуно оправдано.

Примите, господине конзуле, увјерење мог веома високог поштовања. — Књаз Црне Горе и Брда, Данило Петровић Његош.“

Ово је један веома занимљив податак о здравствено-медицинским приликама у Црној Гори у доба књаза Данила. Сличних података може се сусрести у путничким утисцима скоро свих странаца који су у то вријеме боравили у Црној Гори. Нешто доцније био је у Црној Гори француски љекар Алфред Булоњ. Изгледа, он је својим радом много задужио Црну Гору, јер је био одликован орденом црногорске независности. Доктор Булоњ је о свом боравку и раду у Црној Гори написао читаву књигу и објавио је у Паризу 1869 године⁹⁾. Његова књига пуна је многих занимљивих података и запажања, а по реалистичком приказивању претставља међу француским публикацијама о Црној Гори у том погледу риједак изузетак. Он сам каже у кратком предговору писаном на Цетињу 1 јуна 1868 о својој књизи између осталог и ово: „Девиза ми је за овај рад била: истина прије свега. Надам се да ће они који ми буду указали част да га читају признати да сам скрупулозно одржао обећање.“

Да бисмо употпунили слику о којој говоримо, превешћемо из ове књиге веома занимљиви пасус који говори о хигијенским и здравственим приликама у Црној Гори.

„Оштра и влажна зима у горњем дијелу земље, слабо изграђене црногорске куће у којима нема врата и у којима, према томе, кроз рупе пробија вјетар сасвим слободно, најзад, рђава навика да и људи и жене из народа иду босоноги чим почне да пада киша или снијег, све то ствара најповољније услове за веома честу појаву катаралног запаљења очних капака и обољења крајника, реуматизма, бронхита, плеуритиса а каткад, али ређе, пнеумоније.

У другом дијелу Књажевине, у Зети, обољења су, напротив, зими веома ријетка, али љетње жеге, а нарочито заразне баруштине, проузрокују крајем љетње сезоне многа желучна обољења и грозницу. Пошто се ова обољења већином веома слабо лијече, она послије неколико година разоре и најснажније конституције и код болесника изизивају необично повећање слезине. Ту скоро имао сам прилике да констатујем два веома упадљива случаја, један код неког попа из Црмнице а други код једног становника села Ријеке. Код првог, слезина је била велика отприлике као дјечја глава; код другог, она је запремала скоро двије трећине јако проширеног трбуха. Мислим да нећу претјерати ако кажем да је морала бити тешка бар шест до осам килограма. То је био најчуднији примјер енормно повећане слезине који сам икада видео.

У Црној Гори је у примитивном стању медицина као и остало, и стога у земљи нема ниједног љекара домороца који би с правом носио то име. Народно здравље, према томе, налази се у

⁹⁾ Le Monténégro, le pays et ses habitants par le Dr Alfred Boulogne, Paris 1869.

рукама шарлатана незналица, оних који лијече и намјештају ишчашене и преломљене кости а који су неписмени и према томе без икаквог медицинског знања. Па ипак, они уживају велику репутацију, иако лијече болеснике отприлике онако као што би урадио неки арабљански љекар или боље рећи неки грчки хирург из доба Тројанског рата. Увјеравали су нас да им је искуство дало извјесну умјешност у лијечењу прелома костију и у преводу повреда и рана. Иначе, они се не баве лијечењем унутрашњих болести, него се свако сналази по свом нахођењу. Да би се овај чудан успјех у лијечењу схватио и свео на његову праву вриједност, не треба губити из вида да се код Црногораца, исто као и код црнаца и Арапа, свака па и најтежа рана лијечи сама од себе веома лако без црвеног вјетра, без грозничаве реакције и нарочито без гнојења. Овај се поступак може без икаквога страха тим прије оправдати што има мало Црногораца који не би више вољели смрт него да остану осакаћени.“

Животни услови, здравствено-хигијенске прилике, културно стање уопште, везе црногорских племена у том погледу са сусједима, допринос сусједа у културном уздизању црногорских племена, све су то фактори које треба узимати у проучавање кад се ради на што правилнијој реконструкцији прошлости Црне Горе. Ти фактори нијесу једини, разумљиво, који су условљавали историске догађаје и њихов даљи развој, али су, несумњиво, врло значајни у низу других фактора. Преко њих, не само што ће се историски догађаји боље упознати, него ће се и правилније разумјети, а тиме ће и црногорска прошлост добити потпунији и вјернији карактер. Подаци о томе, домаћег или страног поријекла, подједнако су драгоцјени, и никад их не треба мимоићи колико год изгледали безначајни.

Андреја Лаиновић

О ЛИКУ ЕПИСКОПА ДАНИЛА У ПАРОХИЈСКОЈ ЦРКВИ У БИЈЕЛОЈ У БОКИ КОТОРСКОЈ

У селу Бијелој у Боки постојала је до г. 1824 мала старинска парохиска црква Ризе Богородице. Тада је ова црква порушена, али не потпуно, као што су на велику штету науке биле порушене многе старе цркве у Боки, већ је остављена црквена апсида са остацима врло важних фресака. На мјесту, гдје је била стара црква, ограђена је нова, данашња, те се апсида ове нове цркве ослања на стару апсиду и према томе данашња црква има двије апсиде.

Ми смо ову цркву са свим старинама у истој описали у Гла-
снику Земаљског музеја у Сарајеву за год. 1920 на стр. 273—294 и нарочито смо се позабавили остацима фресака у старој апсиди.